

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

25

BAHAR 2008

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

- Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD), **hakemli** bir dergi olup, yılda iki defa (Bahar/Güz) yayınlanır.
- Dergide telif, tercüme, makale, araştırma notu, tebliğ ve konferans metinleri, kongre, sempozyum, panel vb. tanıtımları, kitap, tez değerlendirmeleri, literatür incelemeleri, sadeleştirmeler, bilimsel röportajlar, çağdaş ve geçmiş ilim adamlarıyla ilgili tanıtımlar vb. yazılar yayımlanır.
- SÜİFD, tüm araştırmacılara açıktır. Bilimsel ölçütlere ve yayın ilkelerine uygun her çalışma dergide yayımlanabilir.
- Yayımlanacak yazılar 12 punto Times 1,5 satır aralığı standardında (resim, şekil, harita vb. ekler dahil) 30 sayfayı (A4) geçmemelidir. Bir yazarın aynı sayıda toplam sayfa sayısı 30'u geçmeyecek şekilde en fazla 2 makalesi yayımlanabilir. Hakemli çalışmaların dışındakiler (tanıtımlar, bilimsel röportajlar, biyografiler vb.) buna dahil değildir.
- Makalelerin 100–150 kelime arası özeti ve bu özetin iki dilde (Arapça ve bir Batı dilinde) çevirisi; yabancı dilde yazılan makalelerin ise Türkçe ile Arapça çevirisi verilir. Arapça bir makalenin Türkçe ve herhangi bir Batı dilinde özeti verilmelidir. Makale başlıklarının ise İngilizce çevirisi yapılır. Makalelerin sonuna mutlaka Kaynakça eklenmelidir.
- Yazılar (tercümeler orijinal metinleriyle birlikte) üç nüsha halinde editöre teslim edilir. Bunlardan ikisinde yazarı tanıtan isim ve akademik unvan yer almaz.
- Makaleler en az iki hakemin incelemesinden geçtikten sonra yayımlanır.
- Yazıların bilimsel, hukukî ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.
- Her sayının hakemleri o sayıda belirtilir.
- Dergide yayınlanan tüm makalelere fakültemizin web sitesinden ulaşabilirsiniz.

S.Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Ahmet Önkal

Editör
Prof. Dr. Mehmet Bayyiğit

Yayın Yürütme Kurulu
Prof. Dr. A.Turan Yüksel,
Prof. Dr. Ahmet Yaman,
Doç. Dr. M. Bahaüddin Varol,
Doç. Dr. Ahmet Çaycı,
Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır,
Doç. Dr. Seyit Bahçıvan,
Arş. Gör. Dr. Huriye Martı,
Arş. Gör. Dr. Muhiddin Okumuşlar,
Arş. Gör. Dr. Fikret Karapınar,
Arş. Gör. Dr. Lütfi Cengiz,
Arş. Gör. Dr. Mehmet Harmancı,
Arş. Gör. Dr. Doğan Kaplan,
Arş. Gör. Necmeddin Güney.

Danışmanlar Kurulu
Prof. Dr. Ünver Günay (Erciyes Üniversitesi),
Prof. Dr. Mustafa Fayda (Marmara Üniversitesi),
Prof. Dr. Bilal Kuşpınar (Mc. Gill University),
Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal (Ankara Üniversitesi),
Dr. İbrahim Kalın (Colloge of The Holy Cross, İSAM),
Prof. Dr. Ahmet Önkal, Prof. Dr. Hüsamettin Erdem,
Prof. Dr. Bilal Saklan Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu,
Prof. Dr. Mehmet Aydın, Prof. Dr. M. Ali Kapar
Prof. Dr. Orhan Çeker, Prof. Dr. Yusuf Işıcık,
Prof. Dr. Süleyman Toprak, Prof. Dr. Zekeriya Güler,
Prof. Dr. Tacettin Uzun, Prof. Dr. Mehmet Bayyiğit
Doç. Dr. Ahmet Yılmaz, Prof. Dr. Fevzi Günüç,
Prof. Dr. Dilaver Gürer, Doç. Dr. A.Saim Arıtan,
Doç. Dr. Naim Şahin, Doç. Dr. İsmail Taş,
Doç. Dr. Bayram Dalkılıç, Doç. Dr. Seyit Bahçıvan,
Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır

İletişim Adresi
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
42090 Meram/KONYA
Tel-Fax: 0332.323 82 50-51 / 323 82 54
e-posta: ilahiyatdergisi@selcuk.edu.tr
http://www.ilahiyat.selcuk.edu.tr
ISSN: 1300 – 5057

baskı: sebat ofset matbaacılık 0 332 342 01 53

KONYA KOYUNOĞLU MÜZESİ KÜTÜPHANESİ'NDEKİ ADI VE MÜELLİFİ BİLİNMEYEN BİR YAZMA ESER ÜZERİNE

Sami BAYBAL
Dr., S. Ü. İlahiyat Fakültesi
Dinler Tarihi Araştırma Görevlisi

GİRİŞ

Bilindiği üzere yazma eserler İslâm kültür ve medeniyetinin en önemli miraslarından kabul edilirler. Bu sebeple geçmişle gelecek arasında bir köprü görevi de üstlenen yazma eserleri keşfetmeye çalışmak, hepimiz; özel olarak ilim yolcuları için ihmal edilmemesi gereken bir husustur.

İşte biz de bu perspektiften hareketle çalıştığımız alan olan Dinler Tarihi'yle doğrudan alâkalı bir el yazma eseri irdeleyerek hem şekil hem de muhteva açısından ele alma ve böyle bir çalışmadan söz konusu bilim dalı adına birtakım sonuçlar çıkarabilme çabasına soyunduk. Konya ili Karatay ilçesi sınırları içerisinde yer alan Koyunoğlu Müzesi'nin kütüphanesinde de çok sayıda yazma eserin bulunduğu bilgisinden hareketle bizim sahayı ilgilendiren bir çalışmanın olup olmadığını araştırmaya başladık. Karşımıza kütüphane arşivinde 10812 numarada kayıtlı ve *Bir Rahib ile Bir Pîr-i Müslim Arasında İsa a.s. Hakkında Mükâleme* başlıklı bir yazma eser çıktı. Aslında baş tarafı eksik olduğu için öğrenme imkânı bulamadığımız bu eserin gerçek adı, araştırmacı yazar Mehmet Eminoğlu tarafından hazırlanan ve Konya Büyükşehir Belediyesi'nce 1997 yılında basılarak ilim dünyasına sunulan *Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu-I* adlı çalışmada, yazarın tasarrufuyla yukarıda işaret ettiğimiz şekilde tahmini bir başlıkla yer aldı. Böyle bir başlık, Mehmet Eminoğlu tarafından, eserin muhtevası incelendikten sonra uygun görülmüştü. Fakat biz, belki de gerçek adıyla paralellik gösteren veya örtüşen böyle bir başlığı aynen kullanmak yerine, çalışmamızda daha farklı bir başlık kullanmayı tercih ettik.

Yazma eseri şekil bakımından kısaca inceleyecek olursak; kanaatimizce orijinal kapağı ve başındaki bazı bilgileri eksik olan eserin söz konusu sebepten dolayı müellifi, dolayısıyla yazıldığı dönem belli değildir. Yalnız eserin, metninde geçen "eyitti" "virgil" vb. kelimelerden yola çıktığımızda, genel bir ifade ile XIX. yüzyıldan önce telif edildiği tahmininde bulunabiliriz. Diğer taraftan her yüzyılın yazıya ait birtakım karakteristik özelliklerini dikkate alarak metni gözden geçirdiğimizde de XIV. yüzyıldan daha öncesine ait olmadığını söyleyebiliriz. Eserin dili Osmanlıca'dır. Nâsihi de belli değildir. Fakat hattı Nesh-Talik olan yazının düzgünlüğüne ve okunabilirliğine bakılırsa, son dönemlerde istinsah edildiği söylenebilir. Yazma eser tek cilt olup, 18x13 ebadında ve 10 yapraktan müteşekkildir. Her yaprak 11 satırdan oluşmuştur. Osmanlıca metin, âharlı ve filigransız kağıda yazılmıştır. Yazma eser kahverengi vinleks bir ciltle koruma altına alınmıştır.

Yazma eserin adının ve yazarın bilinmemesi, yaptığımız çalışma için belki bir eksiklik gibi görülebilir. Halbuki ileride ayrıntısıyla değindiğimizde anlaşılacağı üzere özellikle muhtevası dikkatlice irdelendiğinde söz konusu yazmanın en azın-

dan Hıristiyanlığa bir reddiye sadedinde değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Yine ileride üzerinde duracağımız gibi metnin başlarında geçen ve başka çeşitli kaynaklar gibi metnin başlarında geçen ve başka çeşitli kaynaklarda da tartışma konusu yapılan "Faraklit" kelimesine yüklenen anlamlar, ayrıca birtakım kaynaklarda aşina olduğumuz terimden farklı bir şekilde Mekke şehrinin adı olarak "Efserolad" kelimesi ve son Peygamber Hz. Muhammed'in adı olarak da "Mevâmîs" kelimesinin metinde kullanılması, bizim açımızdan bir orijinaliteyi ifade etmektedir.

Yazma eserin muhtevasına gelince; üzerinde durulan konu Hz. İsa merkezlidir; daha açık bir ifade ile Hz. İsa'nın ilâhlığı meselesidir. Metinde, sonradan Müslüman olan yani mühtedi ve anlayabildiğimiz kadarıyla kafasında İslâm'ın İsa (a.s.)'a bakış açısıyla ilgili birtakım tereddütler taşıyan bir rahip ile "Hz. Pîr" olarak geçen tasavvuf erbabı bir Müslüman şahıs arasında Hz. İsa temelinde bir tartışma yer almaktadır. Karşılıklı bu mükâlemede daha çok konuşan ve çok bilgili olduğu ileri sürdüğü delillerden anlaşılan, Hz. Pîr'dir. Metnin hemen başlarında Hz. Peygamber'in soyundan olduğuna da işaret edilen Hz. Pîr'in ortaya koyduğu bu deliller karşısında tatmin olan rahip, metindeki ifadelerden de anlaşıldığı gibi Müslümanlığını bir kere daha teyit etmiştir. Yeri gelmişken şu hususu hatırlatmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz: Her ne kadar çalışmamızın başlığı farklı olsa da yazma eserin muhtevasında kendisine yer bulan iki şahsiyetten biri "Hz. Pîr" unvanıyla, diğeri ise "Râhib-i Müslim" sıfatıyla metinde geçmektedir. Bu sebeple biz, hazırladığımız çalışmanın üslûp bakımından da bir rahatlık sağlayabilmesi açısından ileride metinle ilgili açıklamalar yaparken söz konusu iki şahısla ilgili yerine göre aynı, yerine göre farklı karşılıklar da kullandık.

Müslüman mutasavvıf ile mühtedi rahip arasındaki mükâleme, İsa 'a.s.) ile ilgili tartışılması gereken ne varsa, hepsini kapsamaktadır. Konuyu biraz daha açarsak; Hz. İsa'nın Hıristiyan inancına göre "Tanrı olduğu" iddiası, Hz. Pîr tarafından birtakım aklî ve felsefî argümanlarla ve İslâm'ın konuya bakış açısı da dikkate alınarak yürütülmeye çalışılmıştır. Diyalog tarzındaki bu karşılıklı tartışmada "Hz. İsa'nın ilâh olup olmadığı" temelinde Tanrı'nın İsa'ya hulûlü, İsa'nın mucizelerinin onun tanrılığına delil olarak ileri sürülüp sürülemeyeceği meselesi, ayrıca İsa'nın (a.s.) çarmıha gerilme hâdisesi, O'nun ref'i ve nüzûlü ortaya konmuştur. Dolayısıyla söz konusu yazma eser, bir anlamda Hıristiyanlığa reddiye niteliğindedir. Eserin ele aldığı konular, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında asırlardır sürüp gelen tartışma konularından bazılarıdır.

Bu arada dikkat çekmek istediğimiz bir nokta da şudur: Hacmi küçük olmakla birlikte muhteva açısından oldukça zengin olan yazma eserle ilgili olarak çalışmamızı sürdürürken karşımıza başka bir çalışma çıktı. Bu çalışma büyük müfessir, kelâmcı, filozof ve usûl bilgini Fahreddin Râzî'nin (ö. 606/1209), Dr. Abdülmecîd en-Neccâr tarafından tahkik edilen ve bu hâliyle Doç. Dr. Hidayet ışık tarafından Türkçe'ye çevrilen *Münâzara fi'r-Reddi ale'n- Nasârâ* adlı Arapça eseriydi. Bizim dilimizle "Hıristiyanlığın Reddine Yönelik Tartışmalar" şeklinde ifade edebileceğimiz ve çeviride de aynı başlığın kullanıldığı söz konusu çalışmanın

muhtevasını incelediğimizde oldukça ilginç bir şekilde ele aldığı konuların bir kısmıyla, üzerinde çalıştığımız yazma eserin baş tarafı hariç muhtevasının birebir örtüştüğüne şahit olduk. *Münâzara fi'r Reddi ale'n-Nasârâ*'da Fahreddin Râzî ile Orta Asya'nın Harezm bölgesine gelen bir Hıristiyan rahip arasında cereyan eden ve "Hz. İsa'nın Tanrılığı" üzerine bina edilen teolojik tartışma, aşağı yukarı aynı ifadelerle yazma eserde de yer almakta idi. Bu sebeple bizim tahminimizle mutasavvıf Müslüman ve mühtedi rahip dışında üçüncü bir şahıs olan, aynı zamanda bir ihtimal olarak da söz konusu tartışmayı bizzat izleyerek veya bir başkasından duyarak belli bir kurgu içerisinde yazma eseri telif eden kişi, XIII. yüzyılda yaşayan Fahreddin Râzî'nin söz konusu eserinden bir şekilde faydalanmış veya onu görmüş olabilir diye düşünüyoruz. Bu durum bizim yukarıda yazma eserin telif edildiği tarihle ilgili yaptığımız "XIV. yüzyıldan daha önceki bir dönemin çalışması değildir" şeklindeki tahmini nispeten doğrulamaktadır.

Yaptığımız çalışmanın sonunda ortaya çıkacak birtakım ipuçlarının Dinler Tarihi açısından daha iyi değerlendirilebilmesi açısından şöyle bir bilgiye dikkat çekmenin son derece önemli olduğunu düşünüyoruz. Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'da Müslüman halkla Hıristiyanlar arasında yoğun bir diyalog yaşanmaktaydı. Anadolu'daki yerli Hıristiyan halk İslâm kültürünün tesiri altına giriyor ve kiliseden kopuyordu. Bu diyalog çerçevesinde Anadolu'da ayrı bir cemaat hâline gelen bu halk için daha sonraki yüzyıllarda (XIX. Yüzyıl) "Bogomil"[1] tabiri kullanılmaya başlandı. Bizans İmparatorluğu "Bogomil" dediğimiz Hıristiyan zümre ile mücadele ederken bunları Trakya'ya ve Bosna-Hersek'e sürüyordu. Bu arada Anadolu'daki Hıristiyan halk ile Müslümanlar arasında kültürel diyalog devam etmekteydi.[2] Dolayısıyla elimizdeki bu eser, böyle bir diyaloğun, yazıldığı tarih hususunda birtakım tahminlerde bulunduğumuz yüzyılda da yaşamakta olduğunu göstermektedir. Bu diyaloglar daima İslâmiyet'in lehine bir gelişme göstermiş ve Anadolu'nun İslâmlaşması olayı da bu süreç içinde gerçekleşmiştir.

İşte biz bu çalışmamızda önce elyazması eserin varaklarını numaralandırıp, metnin tamamını günümüz Türkçesine çevirerek verdik. Sonra da yine varak numaralarından hareketle ve yer yer bir varaktan diğerine geçerek, eserin ihtiva ettiği konular üzerinde yerine göre birtakım değerlendirmeler yaptık. Bunu yaparken karşımıza çıkan bilgilerin Dinler Tarihi açısından neye denk düştüğünü de bazı referanslarla göstermeye çalıştık. Ayrıca yazma eserde yer alan Hz. İsa'nın ulûhiyetiyle alâkalı tartışmanın, az önce işaret ettiğimiz Fahreddin Râzî'nin *Münâzara fi'r-Reddi ale'n-Nasârâ* adlı eserinde hangi ifadelerle örtüştüğünü veya benzerlik arz ettiğini göstermeyi de ihmal etmedik. Sonuçta ise bir tarikat pîri ile sonradan İslâm'ı seçmiş bir rahip arasında geçen mükâlemeden neyi anlayabildi-

[1] Geniş bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara, 1998, s. 68-69; Kadir Albayrak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, Adana, 2004.

[2] Geniş bilgi için bkz. Mikâil Bayram, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Bazı Yöreler Arasındaki Farklı Kültürel Yapılanma ve Siyasî Boyutları", *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya, 2003.

ğimizi ortaya koyduk ve bu münâzaranın Hıristiyanlığa reddiye sadedinde taşıdığı değeri gün yüzüne çıkarmaya gayret ettik.

YAZMA ESERİN OSMANLICA METNİNİN TRANSLİTERASYONU

(Vr. 1a) Denilmiştir ki; Faraklita* rûh-u haktır. Onu pederim size gönderir. Benim ismim birle gelüp size her şeyi, ta'lim eder beduristî. Faraklit'ten maksûd ceddimdir. Mesîhin ismine Musaddık gelup halka her şeyi ta'lim eden oldur. Faraklit peygamber demektir. Hazret-i Mesih birle içtimaımızda kelâmımı tasdîk etmedi mi? Râhib-i Müslim belî sultanım dedi. Hazret-i Şeyh buyurdu: Yuhanna İncilin on altıncı faslında Mesihden rivâyet vardır ki (Metinde "rivâyet" kelimesinden sonraki kelime silik olmasından dolayı okunamadığından biz, "vardır ki" ifadesinin buraya uygun düşebileceği kanaatine vardık). Fârıkdan sonra Efserolad (vr. 1b) nâm mevzı'de zuhûra gele çünküm zâhir ola adı Mevâmîs ola âlemi ma'sıyetten men idüb azab ile tahvîf eyleye lâkin kelâmı bilcümle sıdk-ı mahz ola kendiliğinden söylemeye sizi hak ile riâyet ve siyaset eyleye. Efserolad Mekkenin nâmı değil midir ve Mevâmîs Muhammed demek değil midir? Beduristî Faraklit Efserolad'da Mevâmîs ya'nî Nebî Mekke'de Muhammed nâmında ceddimden gayrı kim gelmiştir? Râhib-i Müslim: Âmentü billâh ve bimuhammed resûlullah (vr. 2a) dedi. Hazret-i Pîr eyitdi: Ey Müslim-i Nasârâ Hazret-i Îsâ hakkında hâşâ ve kellâ ilâhdır dediklerine delilleri nedir haber vîrgel dedi. Râhib-i Müslim eyitdi: Nasârânın kavlini kable'l-İslâm tahsîn ederdim ben dahî ilâhdır der idim. Hazret-i Pîr eyitdi: Onların kelâmı batıldır ve butlânı erbâb-ı ukûle hâsıldır. Butlânına delil budur ki beduristî ilâh bir mevcuttur ki zât içün vâcibü'l-vücûttur şöyle kim cisim (vr. 2b) olmaya ve dahî mütehayyiz olmaya ve dahî araz olmaya Îsâ aleyhi's-selâm hôd şol şahs-ı beşerî ve cismanîdir ki ma'dûm iken mevcût oldu.[3] Ba'dehû kavliniz üzere Yahudiler onu katl itmek ile ma'dûm oldu. Nasârânın mu'tekadı Yahûd tuğâtı Îsâ'yı katl etmişlerdir. Markos-u tilmîz İncil'in âhirinde yazmıştır ki Mesîh darağacında eyitdi ki: Yâ İlâhî yâ İlâhî beni mahzûl eyledin. Bu kelâm Mesîh'in dârda söylediği (vr. 3a) sözlerin âhiridir dedi. Yâ Râhib-i Müslim bu kelâm Markos-u tilmîzin İncili'nde var mıdır? Râhib: Neam dedi. Hazret-i Şeyh eyitdi: Şol şahıs ki ekl ve şurb ede ibtida hâlinde avratdan doğa oğlancık ola ba'dehu mürâhık ola ba'dehu yiğit ola uyuya uyana[4]. Ve nasârâ kavli üzere erzel-i nâs olan Yahûd taifesi onu aradılar ve kendisi kaçıp gizlendi. Ba'dehû tuttular, feryâdu figân (vr.3b) eyledi. Feryâdına bakmadılar, onu ahz idüb dâra çekdiler. Bir mikdâr zaman dâr ağacında sağ durdu ba'dehû salbettiler. Ve tenini çâk eylediler. [5] Bu

* Metinde sadece bir (1) yerde, o da metnin başında "*Faraklit*a" şeklinde geçen bu kelime, diğer yerlerde "*Faraklit*" olarak yer almıştır. İleride söz konusu kavramla ilgili gerekli açıklamalar yapılacaktır.

[3] Krş., Fahreddin Râzî, *Hıristiyanlığın Reddine Yönelik Tartışmalar*, tahkik: Abdülmecîd en-Neccâr, çeviren: Hidayet Işık, İstanbul, 2006, s. 50.

[4] Krş., Râzî, a.g.e., s. 50.

[5] Krş., Râzî, a.g.e., s. 50.

ahvâle i'tiraf iden batıl yine Îsâ aleyhi's-selâm ilâhdır dir nice iddia ider eğer ilâh olaydı niçün Yahûdîlerden özün halâs edemedi ve niçün ona cefa iden Yahûd taifesini kahr etmedi yâ Râhib-i Müslim bu da'vâ batıldır Îsâ aleyhi's-selâm nebiyy-i mürsel (vr. 4a) ve sahib-i şerîat idi ve ceddimin kudûmüne mübeşşir idi ve Yahûd hazelehümullah onu salb itmediler ve katl itmediler. Eğer Nasârâ ve Yahûdun müddeâsı gerçek olaydı âlemin ilâhı olub âlem ilâhsız kalmak lâzım gelür idi ve hâşâ ilâh nice ilâh olur kim kendi özün Yahûd gibi melâînden tahlîsa kadir olmaya.[6] Îsâ aleyhi's-selâmı emr-i hak ile Rûhu'l-Kudüs âsumâna ref' eyledi. Hâlâ diridir, kıyâmete yakın Deccal'ı öldürmek (vr. 4b) için âsumândan nüzûl ider. Yedi sâl zeminde dûriserdir ve nikâhı şer'î ile hâtun alub evlâdı olacakdır. Âkıbet ehli îmân munkarız olub Medîne-i Resûl'de Îsâ dahî vefât idüb ceddimin ravzasına defin olunsa gerektir, sahîh îmân budur. Râhib-i Müslim: "Âmentü billâh ve bicemîi enbiyaillâh ve bi Muhammed Resûlullah" dedi. Hazret-i Pîr eyitdi: Ey Râhîb-i Müslim, Nasrânîlerin müddeâsını iptal bir vecihle dahî budur ki (vr. 5a) Îsâ nebî eğer ilâh olsa denmek lâzım gelürdi ki Tanrı Teâlâ bu cisme külliyyetle hulûl itmişdir yahûd ba'zıyyetle hulûl itmişdir yâhud ilâhdan bir cüz Îsâ'nın cismine hulûl eylemişdir. Bu akvâl-i selâse dahî min cemîi'l-vücûh bâtıladır,[7] zîrâ eğer külliyyeti ile bu cisme hulûl itdi ise ilâh bilkülliyye cismi Îsâ'da mahsûr iken Yahûd ol cismi alıb katl itdikleri takdirce ol cisim içinde ilâh-ı âlem hâşâ ve kellâ maktûl olmak lâzım gelür (vr. 5b) ve âlem ilâhsız kalmak lâzım gelür.Bu hôd bilâşek batıldır ve butlânı zü'l-ukûle vâzıhtır. Eğer ilâh külliyyeti birle cismi Îsâ'ya hulûl eyledi, sonra mahall-i katlde yine hurûc eyledi denilirse, bu kelâmın dahî fesadı zâhirdir. Zirâ ilâh, cisim değildir ve araz dahî değildir[8] bedurustî hulûl mümteni' olur. Eğer cisim idi dinilürse bir cism-i âhara hulûl idicek, hulûl idenin eczâsı hulûl olunan cismin eczâsına muhtelid olmak lâzım gelür ve eğer ilâh cisim (vr. 6a) değildir arazdır dinilürse, bu takdîrce araz olan ilâh mahalle muhtâc olur, ilâh mahlûkuna ve abdine muhtâc olur. Bu mezhebin butlânı zahirdir. Eğer derler ise Hazret-i Bârî'nin ba'zısı cismi Îsâ'ya hulûl eyledi, bu dahî muhal ve bâtıl-ı hayaldir. Zîrâ ki Îsâ'nın cismine hulûl iden cüz eğer ulûhiyette mu'teber ise ilâhdan munfasıl olup Îsâ'ya geldikte ulûhiyette mu'teber olan cüz gitmek ile ilâh, ilâh olmamak lâzım olur ve eğer ol cüz ulûhiyetde mu'teber olmayan ecsâmdan ise (vr. 6b) Îsâ ilâh olmamak[9] lâzım gelir. Hâlen ki ilâh celle ve alâ tecezzîden münezzeh, tecezzî ve inkısâm sıfat-ı ecsâmdır, pes Nasârânın i'tikâdiyâtı bilkülliyye bâtıldır ey Râhib-i Müslim. Nasârâ kavlinin butlânına bir delil daha budur ki, tevâtür ile sabit oldu ki Îsâ Nebî aleyhi's-selâm ibadet ve tâatte rağbet ve ikdâm üzere idi. Luka (Metinde her ne kadar "Buka" şeklinde geçse de doğrusu Luka'dır) İncil'in üçüncü faslında ve dahî Yuhanna İncil'in onbeşinci faslında ve dahî Matta nâm tilmîz İncil'in yirminci faslında ve Markos-u tilmîz İncil'in onbirinci faslında (vr. 7a) cümle

[6] Krş., Râzî, a.g.e., s. 50.
[7] Krş., Râzî, a.g.e., s. 51.
[8] Krş., Râzî, a.g.e., s. 51.
[9] Krş., Râzî, a.g.e., s. 51.

havâriyyûn İnciller'inde tasrîh etmişlerdir ki Îsâ aleyhi's-selâm tâât ve ibâdât ve riyâzât ve mücahedât etmekte kâim ve dâim idi. Bir lahza ibadetsiz ve tazarru'suz ve niyazsız olmaz idi. Bedurustî eğer Îsâ Nebî ilâh olaydı, ilâhtan ibadet muhâl olurdu.[10] Zîrâ ibadeti gayrısına olur ise, kendi ilâh olmaz idi abd olur idi ve eğer ibadeti kendi üzerine olaydı, ilâh kendi üzerine ibadet îdîcek hâlet-i vâhidde âbid ve ma'bud olmak (vr. 7b) muhâldir. Ey Râhib-i Müslim! Îsâ Nebî aleyhis-selâm'ın ulûhiyyetine Nasârânın delili nedir? Râhib-i Müslim eyitdi: Ey kutb-ı âlem! Nasârâ i'tikâdda olub eydürler ki: Îsâ Nebî'nin ulûhiyyetine delil, elinden havârık-ı a'dât geldiğidir. Cümleden birisi ihyâ-ı mevtâ ve ibrâ-i ekmeh ve izâle-i baras. Eğer ilâh olmasa bu kudretler ondan sudûr etmez idi" derler. Hazret-i Pîr eyitdi: Ey Müslim! Teslim eder misin kim adem-i delîlden adem-i medlûl lâzım gelmez. Yâhut etmez misin eğer (vr. 8a) adem-i delîlden adem-i medlûl gelmez [11] deyû teslîm etmez isen lâzım gelir ki ezelde âlem yoktur deyû nefy olunursa sâni-i âlem nefy oluna ve eğer teslîm edersen, niçün hemen Îsâ'nın bedenine ilâh hulûl eyledi dersin, niçün senin ve benim bedenime hulûl etti demezsin ve dahî her hayvanın ve her nebâtın ve her cemâdın bedenine hulûl etti demezsin. Râhib-i Müslim eyitdi: Ey Sultân el-Mükemmelîn! Ol mezhebe kail olanlar derler ki: Bu, emr-i zâhirdir. Zirâ ihyâ-ı mevtâ ve gayrısı (vr. 8b) Hazret-i Îsâ'dan hâsıl oldu, bizden hâsıl olmadı. Bu hüccet ile bilindi ki hulûl bizim bedenimize de hâsıl olmadı, hemen Îsâ'nın bedenine hâsıldır. Hazret-i Şeyh eyitdi: Hâlen zuhûr eyledi ki adem-i delîlden adem-i medlûl lâzım gelmez dediğim kelâm anlanmamıştır. Zîrâ ki ol havârıkın Hazret-i Îsâ'dan zuhûru hulûl-i ilâha ve ilâh olucak bizden havârık zuhûrunun ademi, hulûl-i ilâha ve ilâh olucak bizden havârık zuhûrunun ademi, hulûlün ademine delil olmaz. Bizden havârık zuhur etmediği, hulûle mâni' olmaz. Bilki sâir hayvana hulûlden (vr. 9a) dahî mâni' değildir. Bu takdirce kelbde ve sinnevrde* ve sıçanda ve böceklerde dahî hulûl bulunmak mümkün olur. Bu mezheb-i bâtıldan lâzım gelir ki, Hazret-i Bârî'nin zât-ı bî-çûnü hâşâ sümme hâşâ beden-i kelb ve beden-i sinnevre vesair eşyaya hulûl eyleye. [12] Teâlâllâhu ammâ yegûlu'z-zâlimûne uluvven kebîra. Ey Râhib-i Müslim! Ol mezheb-i bâtılın fesadına bir delîl dahî budur ki tevâtürle sabit oldu ki, Mûsâ aleyhi's-selâm destinde tuttuğu asâyı mu'cizât-ı birle ilana (vr. 9b) ve ejderhaya kalbederdi. Asa hôd cemâdâtdandır, onu canlı hayvana kalb etmek akılda baîddir. Mevt-i ihyâsı asaya nisbet ile akla karîbdir. Zirâ beden-i hay ile beden-i meyyit mâbeyninde teşâkül vardır. Asayla, hayat sahibi olan canavar beyninde müşâkelet yoktur. Mûsâ aleyhi's-selâm asaya hayat verir idi. Mâhâzâ ona ilâh denilmedi veya ibnullah denilmedi. Bu takdirce Îsâ aleyhi's-selâm mevtâ ihyâ etmek ile ilâh ya ibnullah denmek (vr 10a) ve olmak

[10] Krş., Râzî, a.g.e., s. 51.

[11] Krş., Râzî, a.g.e., s. 52.

* Sinnevr: Kedi, yaban kedisi anlamındadır. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1970, s. 1145; Mehmet Maksudoğlu, *Arapça-Türkçe Öğretici Sözlük*, İstanbul, ts., s. 310.

[12] Krş., Râzî, a.g.e., s. 52-53.

lâzım gelmez.[13] Râhib-i Müslim yüz yere eyitdi: Ey kutb-u âlem! Aleyke aynullah bilâ şek velâ şüphe Mü'min ve Muvahhid ve Müslim oldum, min ba'd şüphem kalmadı ümmet-i Muhammed'de. Bana aklen ve naklen galebe eder bulunmaz der idim, fikr-i fâsid ve kâsid imiş. Faslına ve ilmine ve kemâline teslim ve tahsîn eyledim. Tekrâr be-tekrâr eşhedü en lâilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah ve eşhedü enneke min emâcid-i evliyâillâh kaddesallahu sirrake deyip Hazret-i Şeyh'den tevbe (vr 10b) ve inabet ve telkîn aldı ve hâzır olan a'yân ve eşrâf hamd ve şükür edip Hazret-i Şeyh'e bî-nihâye dua ile aferîn ve tahsîn okudular ve bir kezden tevbe ve telkîn aldılar. Temmet'il kıssa biavnihî Teâlâ ve tevfîkıhî.

DEĞERLENDİRME:

Bir kere daha vurgulayalım ki; yukarıda günümüz Türkçesiyle verdiğimiz Osmanlıca metni, cümle cümle anlamlandırarak bir değerlendirme yapmayı düşünmedik. Bilakis dikkat çekmeyi gerekli gördüğümüz hususları, hangi varakta yer aldığına da işaret ederek, gerektiği kadar açıkladık. Başta da ifade ettiğimiz gibi bu açıklamaların, üzerinde çalıştığımız Dinler Tarihi alanında neye tekabül edebileceğini göstermek istedik.

Çalışmamızın başında teknik özelliklerinden bahsettiğimiz yazma eserin müellifi, elimizde mevcut olan nüshada görebildiğimiz kadarıyla belki de kendi döneminden kaynaklanan bir refleksle yer yer müteallikî çok net olmayan birtakım kelime veya ifadeler kullanmıştır. Bu durum, eserin muhtevasını anlayabilmemiz noktasında bizi oldukça zorlamıştır. Ayrıca eserin baş tarafının da eksik olması, söz konusu zorlukta büyük bir paya sahiptir. Her şeye rağmen metinler dikkatlice incelendiğinde maksat ve muhteva anlaşılabilir tarzdadır. Adını tespit edemediğimiz yazar, bir tarikat şeyhi ile sonradan Müslüman olan bir rahip arasında geçen, Hz. İsa temelindeki teolojik mükâlemeyi satırlara dökmüştür. İşte biz, bu satırların arasında önemli bulduğumuz bazı hususları Dinler Tarihi perspektifinden değerlendirmeye ve birtakım tespitler yapmaya çalıştık.

Varak 1/a'da ve onun devamı olarak 1/b'de Müslüman mutasavvıf mühtedi rahibe birtakım hatırlatmalarda bulunmuş ve dikkat çektiği hususları rahibin tasdik etmesini istemiştir. Şu hususu özellikle vurgulamalıyız ki, Müslüman mutasavvıfın ileri sürdüğü ve mühtedi rahibin de "evet" diyerek kabul etmek zorunda kaldığı ve inandığı argümanlar, temelde İslâm'ın onay verdiği; dolayısıyla Müslüman polemikçilerin ittifak ettikleri tartışma konularıdır.

Metnin hemen başında hep "Hz. Pîr" nitelemesiyle Müslüman mutasavvıfı konuşturan müellif "Faraklit" kelimesinden söz etmiş; gerek varak 1/a ve gerekse 1/b'de görebileceğimiz gibi "Faraklit" kavramı üzerinden birkaç noktaya vurgu yapmıştır. Şimdi, metinde geçen bu noktalar üzerinde biraz duralım:

Faraklit, ruh-u haktır.

[13] Krş., Râzî, a.g.e., s. 53.

Faraklit, peygamber demektir.

Faraklit, benim ceddimdir.

Faraklit, Mesih'i tasdik etmiştir.

Faraklit, Efserolad (metnin ifadesiyle Mekke'nin nâmı) denilen yerde ortaya çıkan Mevâmîs (metnin ifadesiyle Muhammed)'den başkası değildir.

Faraklit, Mesih'ten sonra zuhur etmiştir.

Faraklit, kendisini peygamber olarak gönderen Rabbinin adıyla halka her şeyi talim etmiştir. Âlemi günahtan sakındırmış ve azap ile korkutmuştur. Kendiliğinden hiçbir şey söylememiştir. O'nun sözü haktır ve doğrudur.

Metindeki ikili diyalogun bir tarafı olan Hz. Pîr, yukarıda özetlemeye çalıştığımız şekilde Faraklit'in özelliklerini sıralarken metnin "Efserolad" ve "Mevâmîs" kelimelerinin geçtiği kısmında Yuhanna İncili'nin on altıncı faslına vurgu yaparak rahibin dikkatini çekmiştir. Fakat biz, işin doğrusu fasıldan kastın ne olduğunu zihin dünyamızda netleştiremedik. Şayet metindeki ifadeden maksat Yuhanna'nın on altıncı babı ise, bu babın ana teması "Gerçeğin Ruhunun Gelişi" (16:5-15), "Elem Sevince Dönüştür" (16:16-22), "Baba'ya İsa'nın, Adıyla Dua Etme" (16:23-28), "Büyük Sıkıntı ve Esenlik" (16:29-33)[14] şeklinde ana başlıklardan oluşmuştur. Fakat biz bu başlıklarla yetinmeyip Kutsal Kitap Dizinini[15] ve Yuhanna İncili'ni baştan aşağı taradığımızda, söz konusu iki kelimeye (Efserolad-Mevâmîs)[16] rastlamadığımızı, fakat "Faraklit" kelimesinin aynen değil anlam olarak Yuhanna'nın on altıncı babında (başka bablarda zikredilenlerle birlikte) geçtiğini söyleyebiliriz. Hz. Pîr'in rahibe söylediklerini daha iyi kavrayabilmemiz açısından "Faraklit" (kelimesi üzerinde biraz durmak istiyoruz.

İslâmî kaynaklarda metinde geçtiği gibi "Faraklit" (فرقليط) şeklinde yer alan söz konusu kelimenin aslı Grekçedir. Latinceye "Paracletus" olarak geçen kelime "Parakalâ" fiilinden gelmektedir ki, "yanına çağırmak" demektir. Kilise dilinde ise "teselli etmek" anlamında kullanılmıştır. Paraklêtos da "yardıma çağrılan, müdafaa eden, şefaatçi", kilise dilinde "teselli veren" gibi anlamlar taşımaktadır.[17]

Yuhanna İncili'nde birçok yerde geçen ve eski Kutsal Kitap çevirilerinde "tesellîci-tesellî edici", yeni Kutsal Kitap çevirilerinde ise "yardımcı" olarak tercüme edilen bu terim hakkında birçok spekülasyon yapılmıştır. Hıristiyanlar bu terimin ya Kutsal Ruh'un bir lâkabı olduğunu (Yuhanna: 14/16-26; 15/23-27; 16/7) ya da bizzat İsa Mesih'i kastettiğini (Yuhanna'nın I. Mektubu:2/1); ayrıca Yuhanna:

[14] Bkz. William Mac Donald, *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi*, İstanbul, 2000, I, 545-548.

[15] Bkz. *Kutsal Kitap Dizini*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2004.

[16] "*Efserolad*" ve "*Mevâmîs*" kelimelerinin metinde hangi anlamda kullanıldıkları net bir şekilde anlaşılmakla birlikte, bu kelimeleri herhangi bir sözlükte bulamadığımızı ifade ederken; bunların, yazma eserin telif edildiği dönemde kullanılan Süryanîce veya Aramîce kelimeler olabileceğini tahmin ediyoruz (çevirenin notu).

[17] Mehmet Aydın, "Faraklit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, XII, 165; ayrıca bkz. Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya, 2005, s. 594.

14/16'da geçen "Parakletos"un "hakikat ruhu"[18] (Kutsal Kitap'ın yeni çevirisinde "gerçeğin ruhu") olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürerlerken; genellikle Müslüman âlimler bunun Arapça'daki "Ahmed" isminin karşılığı olan Aramca "Periklit" (methedilen, ünlü) teriminin Yunanca'ya çevrilmiş şekli olduğunu iddia ederler.[19] Böylelikle onlar, Kur'ân'da geçen (es-Sâf: 61/6), *"İsa'nın halkına Ahmed isimli bir peygamberin kendisinden sonra geleceğini müjdelediği"* ifadesini bununla ispat etmeye çalışırlar.[20]

"Faraklit" terimiyle ilgili uzun tartışmaları bir kenara bırakarak tekrar metne dönecek olursak; Müslüman Mutasavvıf, Yuhanna İncili'nde adı geçen "Faraklit" in Hz. Peygamber olduğunu ispata çalışmaktadır. Bu doğrultuda "Faraklit, Mekke'de Muhammed ismiyle ceddimden zuhur edenden başkası olamaz" şeklinde bir ifade kullanarak, aynı zamanda kendisinin de seyyid ve şerif olduğuna, dolayısıyla Hz. Peygamber'in soyundan geldiğine dikkat çekmiştir.

Hz. Pîr "Faraklit"in vasıflarını sıralarken "ruh-u hak" tabirini kullanmıştır. Aslında bu tabir dilimize çevrildiğinde rahatlıkla anlaşılabilecek tarzdadır. Yalnız biz, söz konusu tabirin nasıl bir muhtevaya denk düştüğünü doğrusu tam olarak çözebilmiş değiliz. Ancak yukarıda bir nebze işaret ettiğimiz gibi bu tabir, Yuhanna İncili'nin 14. ve 16. bablarında geçen "Hakikat Ruhu" (Yeni çeviride "Gerçeğin Ruhu") ifadesini dikkate alarak Hz. Pîr tarafından kullanılmış olabilir. Bilindiği gibi Hıristiyanlar Hz. İsa'dan sonra gelecek olan Paraklit (Faraklit) veya Tesellîci'nin, "Hakikat Ruhu" olduğunda ısrar etmişlerdir. Bizim anlayabildiğimiz kadarıyla "Hakikat Ruhu" Müslüman âlimlere ve onların görüşlerini aktaran Hz. Şeyh'e göre Hz. Peygamber'den başkası değildir.[21] Mühtedi rahip, şeyhin bütün bu söylediklerini "Allah'a ve Muhammed'in O'nun Resûlü olduğuna inandım" diyerek tasdik etmiştir.

Varak 2/a'nın başında Hz. Pîr, Hıristiyanların "Hz. İsa ilâhtır" derlerken ileri sürdükleri delillerin neler olduğunu Müslüman rahipten kendisine bildirmesini istemiştir. O da cevaben, "Kendisinin dahi İslâm'a girmeden önce Hz. İsa'nın ilâh olduğunu söyler ve bunu güzel bulurdum" demiştir. Hz. Pîr varak 2/a'nın devamında, Hıristiyanlığın en büyük iddiasına cevap sadedinde birtakım noktalara dikkat çekmeye çalışmış ve şöyle demiştir: "Hıristiyanların bu konudaki sözleri bâtıldır ve batıllığı da akıl erbâbı için mâlumdur. Batıl oluşunun delili şudur ki; şüphesiz ilâh zâtı itibariyle vâcibü'l-vücûddur.[22] Cisim değildir, sonradan olma yani

[18] Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Tarihi Sözlüğü*, s. 594.

[19] Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 301.

[20] Şinasi Gündüz, a.g.e., s.301, 363; ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. Cemaleddin Aytemür, *Kutsal Kitaplarda Hz. Muhammed*, İstanbul, 2004, s. 153-160; Hidayet Işık, *Âmirî'ye Göre İslâm ve Öteki Dinler*, İstanbul, 2006, s. 192-211.

[21] "*Hakikat Ruhu*" tabiriyle ilgili olarak bkz. Cemaleddin Aytemür, a.g.e., s. 156-159; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Ankara, 2003, I, 642.

[22] *Vâcibü'l-Vücûd:* Varlığı itibariyle herhangi bir şeye asla ihtiyaç duymayan, varlığı kendi zatından olan ve yokluğu düşünülemeyen varlıktır. Bilgi için bkz. Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, tahkîk, Abdurrahman Umeyra, Beyrut, 1987, s. 304.

muhdes[23] değildir (varak 2/b'nin başı)." Hz. Pîr varak 2/b'nin devamında, aynı konuyla ilgili sözlerine devam etmekte ve Hz. İsa'nın ilâhlığını "Çarmıh hâdisesi"yle ilişkilendirerek şöyle çürütmeye çalışmaktadır: "Hz. İsa bir şahs-ı beşerdir ve önce yok iken mevcut olmuştur. Yine Hıristiyanların inancı doğrultusunda Yahudiler içindeki azgınlar tarafından yok edilmiştir." Hz. Pîr'in metindeki ifadesine göre, Markos İncili'nin sonunda da görüleceği üzere Hz. İsa "Ya İlâhî ya İlâhî beni rezil ettin (hezimete uğrattın)"[24] şeklinde çarmıhta can vermeden önce son sözünü söylemiştir. Şeyh, böyle bir sözün Markos İncili'nde yer alıp almadığı sorusunu rahibe sorarak "evet" karşılığını almıştır.

Şeyh aynı doğrultuda varak 3/a'da ve 3/b'de Hz. İsa'nın ilâhlığını çürütmek için bazı şeylere dikkat çekmeye devam etmektedir: "O şahıs (Hz. İsa'yı kastederek) ki, yemiş ve içmiştir, bir kadından oğlancık olarak dünyaya gelmiş, sonra yetişip büyüyerek yiğit olmuştur, uyuyup uyanmıştır. Hıristiyanların ifadesiyle insanların en rezili olan Yahudi taifesi Hz. İsa'yı aramışlardır. Kendisi kaçıp gizlenmiştir. Bilâhare yakalanınca bağırıp çağırmıştır. Yahudiler onun feryâdına aldırış etmeyerek darağacına çekmişlerdir. Bir müddet darağacında sağ durmuş, sonra da asılmış ve teni parçalanmıştır. Bu ahvâli itiraf eden Hıristiyanlar hâlâ Hz. İsa'nın ilâh olduğu iddiasındadırlar. Şayet İsa (a.s.) ilâh olsaydı Yahudilerden kendini korurdu veya kendisine eziyet eden Yahudi taifesini kahrederdi ey Müslüman Rahib. Bu dava batıldır. İsa (a.s.) nebiyy-i mürsel (4/a) ve şeriat sahibi idi. Ceddimin (Hz. Muhammed) geleceğini de müjdelemişti…"

Hz. Pîr varak 4/a'da hem Hz. İsa'nın ilâhlığını çürütme sadedinde, hem de onun ref'i ve nüzûlüyle ilgili birtakım görüşlerini serdetmeye devam etmiş ve muhteva olarak şöyle demiştir: "Yahudiler (ki Allah onları rezil etsin) Hz. İsa'yı asmadılar ve öldürmediler. Şayet Hıristiyanların ve Yahudilerin "Hz. İsa çarmıhta asılıp öldürüldü" iddiası doğru olsaydı, âlemin ilâhı olan (daha doğrusu kabul edilen)[25] İsa (a.s.)'ın katl edilmesiyle âlem, ilâhsız kalırdı. Yine bu nasıl ilâhtır ki; Yahudilerden kendisini koruyamadı. İsa (a.s.)'ı Hakk'ın emriyle Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) semaya ref' eylemiştir. O, hâlen diridir; kıyâmete yakın Deccal'ı öldürmek için (4/b) semâdan nüzûl[26] edecektir. Yedi yıl yeryüzünde duracak ve şer'î nikâh ile evlenip çocuğu olacaktır. Sonuçta iman ehlinin nesli tükenecek, Hz. İsa da vefat edip Hz. Peygamber'in Ravzasına defnedilecektir. Sahih iman budur. "Müslüman Rahib, "Allah'a ve O'nun Hz. Muhammed'le birlikte bütün peygamberlerine inandım" demiştir.

[23] "*Muhdes*" kavramı için bkz. H. Austryn Wolfson, *Kelâm Felsefeleri*, çeviren, Kasım Turhan, İstanbul, 2001, s. 223-232.

[24] Bu söz, Markos: 15/34'de geçtiği gibi, Matta: 27/46'da da, fakat yukarıdaki ifade gibi değil şu şekilde geçmektedir: "… *Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?*"

[25] Makaleyi hazırlayanın ilâvesi.

[26] "Ref' ve nüzûl" kavramları hakkında geniş bilgi için bkz. Sami Baybal, *İbrahimî Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, Konya, 2002, s. 115-268.

Şeyh, varak 4/b'nin sonunda Müslüman rahibe hitaben, "Hıristiyanların "Hz. İsa'nın ilâhlığı" iddiasını ortadan kaldıracak bir delil de şudur" diyerek, varak 5/a'da bu delili şu şekilde izah etmeye çalışmıştır: "İsâ Nebî şayet ilâh olsa (ilâh olarak düşünüldüğünde) söylemek gerekir ki, Allah Teâlâ İsa'nın bedenine ya tamamen hulûl[27] etmiştir (girmiştir), ya kısmen hulûl etmiştir, ya da ilâhtan bir cüz İsa'nın bedenine hulûl eylemiştir. Bu üç söz (vecih) de her yönden batıldır. Zira ilâh şayet cisme bütünüyle hulûl etmiş ise, bu şekilde İsa'nın cisminde mahsur iken Yahudiler söz konusu cismi alıp katlettiklerinde âlemlerin ilâhı cisim içinde hâşâ ve kellâ öldürülmüş olmak ve âlem ilâhsız kalmak lâzım gelir. Bu, şüphesiz ki batıldır ve batıllığı akıl sahipleri için açıktır. Şayet ilâh bir şekilde İsa'nın cismine hulûl ettikten sonra katl yerinde tekrar hurûc eyledi denilirse, bu sözün de fâsit olduğu açıktır. Çünkü ilâh cisim değildir ve âraz (muhdes, sonradan olma) da değildir. Dolayısıyla hulûl olamaz. Yine ilâh cisim idi denilirse, bir başka cisme hulûl edince hulûl edenin vücudunun parçaları hulûl olunan cismin cüzlerine karışır ve eğer ilâh cisim (vr. 6/a'da aynı konuya ait açıklamalar devam ediyor) değil de ârazdır denilirse, bu takdirde âraz olan ilâh hem bir mahalle hem de yarattığına muhtaç olur. Böyle bir görüşün batıllığı açıktır. Şayet Hıristiyanlar derlerse ki ilâh konumundaki zâtın bir kısmı İsa'nın cismine hulûl eyledi, böyle bir görüş de hem muhal hem de batıl bir hayalden ibarettir. Zira İsa'nın cismine hulûl eden cüz şayet ilâh kabul edilirse, ilâhdan ayrılıp İsa'ya geldiğinde ulûhiyette muteber olan cüz İsa'nın ölümüyle gittiği için eksik kalan ilâhın ilâhlıktan çıkması gerekir. Yine söz konusu edilen cüz ulûhiyette muteber olmayan bir parça ise, (vr. 6/b) İsa'nın ilâh sayılmaması gerekir. Hâlen Allahu Teâlâ bölünmekten münezzehtir. Bölünme ve parçalanma ancak cisimlerin sıfatıdır. Bu yüzden Hıristiyanların inancı tamamen batıldır ey Müslüman Rahip."

Hz. Pîr varak 6/b ve 7/a'da Hıristiyanların İsa (a.s.) ile ilgili ilâhlık iddiasına bir delil daha getirmektedir: "İsa Nebî'nin ibadet ve tâatta büyük bir gayret ve sebat içinde olduğu tevâtüren sabittir. Luka İncili'nin üçüncü faslında (biz daha önce de vurguladığımız gibi "fasıl" ifadesini "bab" olarak algıladık!..), Yuhanna İncili'nin on beşinci faslında Matta İncili'nin yirminci faslında ve Markos İncili'nin on birinci faslında bütün havâriler açıklamışlardır ki, İsa (a.s.) Allah'a tâat ve ibâdâtta, dünya lezzetlerinden uzak durma ve nefsi kontrol etmede her an teyakkuz hâlinde olmuş, bir an bile O'na karşı kulluktan, tazarrû ve niyâzdan vazgeçmemiştir. Şayet İsa Nebî ilâh olsaydı, bu özelliğinden dolayı ibadet yapması gerekmezdi. İbadeti başkası için yapıyorsa, kendisi ilâh değil ancak kul olurdu. Yok ibadeti kendi üzerine yapıyorsa, ilâh olması hasebiyle aynı anda hem ibadet eden hem de ibadet edilen konumunda olması gerekirdi ki bu, hayalden başka bir şey değildir."

[27] "*Hulûl*" kavramı hakkında geniş bilgi için bkz. Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkıllânî, *Kitâbü Temhîdü'l-Evâil ve Telhîsü'd-Delâil,* tahkîk, İmâdüddîn Ahmed Haydar, Beyrut, 1987, s.107-119.

Şeyh varak 7/b'nin başında Müslüman rahibe şöyle bir soru yöneltmektedir: "İsa (a.s.)'ın ulûhiyyetine Hıristiyanların delili nedir?" Müslüman rahip, şöyle cevap vermiştir: "Ey kutbu âlem! Hıristiyanlar batıl inanç içinde olup derler ki: İsa Nebî'nin ulûhiyyetine delil çok sayıda harikalar (mucizeler)[28] göstermesidir. Bunlardan birisi ölüleri diriltmesi (Luka: 7/11-14; Yuhanna: 21/45), diğeri körlerin gözlerini açması (Matta: 20/29-34; Yuhanna: 9/1-7) ve diğer birisi de alaca hastalığını tedavi etmesi (Matta: 9/6; Luka: 4/39, Matta: 8/5-13) dir. Şayet Hz. İsa ilâh olmasa bu mucizeler kendisinden sudûr etmezdi." Hz. Pîr varak 7/b'nin sonunda ve devamı olarak 8/a'da cevap niteliğinde şunları zikretmektedir: Ey Müslim! "Bir şeyin delilinin yokluğu (olmaması) o şeyin yokluğunu gerektirmez" önermesini[29] kabul eder misin, etmez misin? "Delil yoksa medlûl de yoktur" dersen, yani bu mantıkla gidersen, ezelde âlemin yokluğu o zaman Tanrının yokluğunu gerektirir. "Delilin yokluğu medlûlün yokluğunu gerektirmez" dersen, niçin İsa'nın bedenine ilâhın hulûl ettiğini söylersin de senin ve benim bedenime, aynı zamanda her hayvanın her bitkinin ve her cansız varlığın bedenine hulûl ettiğini söylemezsin."

Müslüman Rahip bu açıklamalara karşı şöyle cevap vermiştir: "Ey Sultan el-Mükemmelîn! Bu görüşe sahip olanlar yani ilâhın sadece Hz. İsa'ya hulûl ettiğini ileri sürenler (yukarıdaki önermeye karşı), "Bunlar, işin zahirî tarafıdır. Ölüyü diriltme ve bunun gibi mu'cizeler sadece Hz. İsa'dan sudûr etmiştir, bizden değil. Dolayısıyla hulûl de bizim bedenimizde gerçekleşmeyip, yalnız Hz. İsa'da meydana gelmiştir" demişlerdir.

Bunun üzerine Şeyh varak 8/b'de ve 9/a'da yukarıda örneklerle açıkladığı delil-medlûl ilişkisini biraz daha açabilmek için yine birtakım kıyaslamalar yapmaktadır: "Adem-i delilden adem-i medlûl lâzım gelmez" sözünün tam olarak anlaşılmadığı ortaya çıkmıştır. Hz. İsa'dan mucizelerin zuhur etmesi, ilâhın ona hulûl ettiğine; diğer mahlûkattan mucizenin zuhur etmemesi de ilâhın diğer mahlûkata hulûl etmediğine delil olamaz. Tanrı her canlıya hulûl eder tezini kabul edersek, köpek, kedi, fare gibi hayvanlarda ve hattâ böceklerde dahi hulûl gerçekleşebilir. Bu batıl bir görüştür. Hazret-i Bârî'nin benzersiz olan zâtı hâşâ bir köpeğe, bir kediye veya diğer eşyaya hulûl eylemez. Allah zalimlerin söylediklerinden çok yücedir.

Hz. Pîr, varak 9/a'nın sonunda Müslüman rahibe hitâben, Hz. İsa'nın ilâhlığının batıl ve fâsit olduğuna dair başka bir delil zikrederek, 9/b'de o delilin muhtevasını şöyle izah etmiştir. "Tevatürle sabittir ki, Hz. Musa mu'cize olarak elindeki asayı yılana ve ejderhaya çevirdi.[30] Cansız bir varlık olan asayı canlı hayvana çevirmek, pek aklın alacağı bir şey değildir. Buna nispetle ölüyü diriltmek, aklın hiç

[28] Kur'ân'da Hz. İsa'nın gösterdiği mucizelerle ilgili olarak bak: Meryem 19/30; el-Mâide 5/110, 112-115; Âl-i İmrân 3/46, 49.

[29] Bu önermenin benzeri ve bir bakıma aynı anlama tekabül eden önerme ile ilgili olarak bkz. Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara, 1970, s. 9; Şerafettin Gölcük- Süleyman Toprak, *Kelam (Tarih-Ekoller-Problemler)*, Konya, 2001, s. 65.

[30] Şuarâ: 26/30-32.

kabul etmeyeceği bir durum sayılmaz (Yani başka bir ifade ile Musa'nın (a.s.) asayı yılana çevirmesi, İsa'nın (a.s.) ölü bir bedeni diriltmesinden daha zor bir iştir).[31] Zira diri beden ile ölü beden arasında bir benzerlik vardır. Asayla hayat sahibi olan yani canlı bir canavar arasında ise benzerlik söz konusu değildir. Musa (a.s.) asaya hayat verdiği halde ona ilâh ya da ilâhın oğlu denmez iken Hz. İsa'ya ölüyü dirilttiğinden dolayı ilâh ya da ilâhın oğlu denmesi gerekmez."[32]

Müslüman Rahip bu sözler üzerine yüzünü yere koyarak, varak 10/a'dan öğrendiğimize göre şöyle demiştir: "Ey kutb-u âlem! Allah'ın nazarı senin üzerine olsun. Şeksiz ve şüphesiz Mü'min, Muvahhid ve Müslim oldum. Bundan sonra Muhammed ümmetiyle ilgili hiçbir şüphem kalmadı. Daha önce bana hiç kimse aklî ve naklî deliller ortaya koymada üstün gelemez derdim. Fâsit bir fikre sahip olduğumu anladım. Senin (Şeyh'in) fazîletine, ilmine ve olgunluğuna teslim oldum. Yeniden Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Hz. Muhammed'in O'nun Resûlü olduğuna şehâdet ediyorum ve yine senin çok haysiyetli ve onur sahibi Allah dostlarından olduğuna şehâdet ediyorum."

Mühtedi Rahip yukarıdaki sözlerinden sonra tövbe ederek şeyhe intisap etti. Orada bulunan memleketin ileri gelenleri de hamd ve şükür ile Hz. Şeyh'e sonsuz duaya koyuldular. Bir kez daha tövbe ve telkin (nasihat) aldılar.

SONUÇ:

Üzerinde çalıştığımız yazma eser hacmi ve varak sayısı itibariyle küçük olmasına rağmen muhteva olarak tetkik edilmeyi hak edecek değerdedir. En azından küçük bir risale şeklinde bile olsa, içine aldığı konular itibariyle "Hıristiyanlığa Reddiye" babında kaleme alınan eserler[33] arasında kendisine bir yer bulabilir diye düşünüyoruz.

Yazarın, bir tarikat şeyhi ve sonradan Müslüman olan yani mühtedi bir rahip üzerinden eserinde yer verdiği karşılıklı mükâleme ve münazara tarzındaki ifadeler ve ele aldığı konular, sadece geçmişte değil bugün bile Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında tartışılan konulardan bazılarıdır.

Yazma eserin muhtevası dikkatle incelendiğinde iki temel konu karşımıza çıkmaktadır ki, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu konular hâlâ canlı bir şekilde hem Hıristiyan dünyada hem de İslâm âleminde değişik vasatlarda ve yerine göre farklı yollarla tartışılmakta ve her iki taraf ta kendisinin haklılığını ispata çalışmaktadır. Söz konusu problemlerden birisi "Faraklit" meselesi, diğeri ise "Hz. İsa'nın tanrı olup olmadığı meselesidir."

Tetkik etmeye çalıştığımız yazma eserde Hıristiyanlığa karşı yazılan İslâmî reddiyelerin temel tartışma konularından biri olan "Hz. Muhammed'in İncil'de

[31] Makaleyi hazırlayanın açıklaması.

[32] İlgili paragraftaki bilgileri krş., İmam Gazalî, *Hıristiyanlık Üzerine Değerlendirmeler*, tahkîk, M. Abdullah Şarkâvî, çeviren, Osman Cilâcı, İstanbul, 1998, s. 97.

[33] Bkz. Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Ankara, 1998.

Haber Verilmesi" meselesi yani "Tebşirât" problemi "Faraklit" deyiminden hareketle işlenmiş ve bu çerçevede karşımıza daha önce duymadığımız ve bilmediğimiz bazı kavramlar çıkmıştır. "Faraklit"ten maksadın ne olduğuna ve yine "Faraklit"in vasıflarına dair birtakım bilgiler bazı İncillere de atıflarda bulunularak araştırmacıya sunulmuştur.

Yazma eserde asıl tartışılan "Hz. İsa'nın ulûhiyeti" meselesi ise yerine göre kelâmî ve felsefî argümanlarla da zenginleştirilerek metinde işlenmeye çalışılmıştır. Sonuçta İslâm'a göre Hz. İsa'nın ilâh olmadığı, sadece Allah'ın seçkin kullarından biri ve bir peygamber olduğu" iddiası, yukarıda ayrıntılarıyla ifade ettiğimiz ve İslâmî literatürde yer alan birkaç meseleyle de bağlantı kurularak yer yer aklî izahlarla ortaya konulmuştur.

Yazma eserin en son cümlesinde "kıssa" kelimesinin zikredilmesi sanki yazıldığı dönemde belli donelere dayanan bir kurguya işaret etmektedir. Fakat bu kurgu dikkate alınacaksa dinler arası ilişkiler (diyalog) ve İslâm dünyası ile Hıristiyan dünya arasında birtakım teolojik tartışmalar bağlamında düşünülmelidir.

Bu yazma eserin eksik olan baş tarafı elimizde olsaydı, belki de biraz daha farklı veya ilâve yorumlar yapabilecektik. Her şeye rağmen İslâm dünyasının ve ilim erbabının söz konusu eserden bir şekilde haberdar olmasının, "Hıristiyanlığa reddiye" bağlamında bir açılım sağlayabileceğini ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

Albayrak, Kadir, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, Baki Kitapevi, Adana, 2004.

Aydın Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Tarihi Sözlüğü*, Nüve Kültür Merkezi, Konya, 2005.

Aydın Mehmet, "Faraklit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XII., İstanbul, 1995.

Aydın, Mehmet, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

Aytemür, Cemaleddin, *Kutsal Kitaplarda Hz. Muhammed*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2004.

Bâkıllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib, *Kitâbü Temhîdü'l-Evâil ve Telhîsü'd-Delâil,* tahkîk, İmâdüddîn Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübi's-Sakafiyye, Beyrut, 1987.

Baybal, Sami, *İbrahimî Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, Yediveren Yayınları, Konya, 2002.

Bayram, Mikâil, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Bazı Yöreler Arasındaki Farklı Kültürel Yapılanma ve Siyasî Boyutları", *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya, 2003.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfât*, tahkîk, Abdurrahman Umeyra, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğuş Matbaası, Ankara, 1970.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Hıristiyanlık Üzerine Değerlendirmeler*, tahkîk, M. Abdullah Şarkâvî, çeviren, Osman Cilâcı, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998.

Gölcük, Şerafettin–Toprak, Süleyman, *Kelam (Tarih-Ekoller-Problemler)*, Tekin Dağıtım, Konya, 2001.

Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çeviren Salih Tuğ, I-II, İmaj İç ve Dış Ticaret A.Ş., Ankara, 2003.

Işık, Hidayet, *Âmirî'ye Göre İslâm ve Öteki Dinler*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli, hz. Komisyon, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

Kutsal Kitap Dizini, (Kitabı Mukaddes Şirketi) Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça-Türkçe Öğretici Sözlük*, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, ts.

Mac Donald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi*, Yeni Yaşam Yayınları, I-III, İstanbul, 2000.

Öner, Necati, *Klasik Mantık*, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara, 1970.

Râzî, Fahreddin, *Hıristiyanlığın Reddine Yönelik Tartışmalar*, tahkîk, Abdülmecîd en-Neccâr, çeviren, Hidayet Işık, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Wolfson, H. Austryn, *Kelâm Felsefeleri,* çeviren, Kasım Turhan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖZET

KONYA KOYUNOĞLU MÜZESİ KÜTÜPHANESİ'NDEKİ ADI VE MÜELLİFİ BİLİNMEYEN BİR YAZMA ESER ÜZERİNE

Sami BAYBAL

Bu çalışmamız, Konya Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan bir yazma eserle alâkalıdır. Baş tarafı eksik olduğu için adı ve müellifi tespit edilemeyen eser, muhteva açısından oldukça zengin olup "Hz. İsa'nın ilâhlığı" temelinde Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki tartışma konularının pek çoğuna değinmiştir. Dolayısıyla bir anlamda Hıristiyanlığa reddiye sadedindedir.

Anahtar Kelimeler: Nasârâ, Yahûd, İsa (a.s.), Mesih, Faraklit, Mevâmîs, Efserolad

ON A MANUSCRIPT IN KOYUNOGLU MUSEUM WHOSE TITLE AND WRITER IS UNKNOWN

Our paper is about a manuscript found in Koyunoglu museum. Because its first pages do not exist, the manuscripts title and writer could not be determined. Its content is worthy and many of the discussed issues between Muslims and Christians are mentioned and dealt with in this manuscript. So it can be said that it's a sort of response and reply to the Christians.

Keywords: Christians, Jews, Jesus, Messiah, Paracletus, Mevâmîs, Efserolad

بحث حول رسالة لا يعرف عنوانها ولا مؤلفها في مكتبة متحف قويون أوغلي بقونيا

بحثنا هذا يتعلق برسالة مخطوطة في مكتبة متحف قويون أوغلي في قونيا. لم يتيسر لنا الحصول على عنوان الرسالة ولا على مؤلفها لنقصٍ في أولها. وهذه الرسالة الغنية من حيث المضمون تطرقت على كثير من المواضيع الخلافية بين المسلمين والنصارى، وعلى رأسها ألوهية عيسى. ولذلك تعتبر الرسالة بأنها ردٌّ على النصرانية.

الكلمات المفتاحية: النصارى، اليهود، عيسى، المسيح، فرقليط، موميش، أفسرولد.